

Ninkov K. Olga

∴ Városi Múzeum, Szabadka

∴ olgax@freemail.hu

A NEMZETI SZALON ELSŐ SZABADKAI TÁRLATA ÉS CSÁTH

The First Exhibition of the Nemzeti Szalon in Szabadka and Csáth

A Nemzeti Szalon első szabadkai tárlata 1903. március 25-e és április 6-a között került megrendezésre a Pest Szálló két termében. A város eddig legnagyobb képzőművészeti eseményének keretében közszemlére tett 250 alkotás szerzői között szerepeltek Telcs Ede és Szirmai Antal is, akik először állíthattak ki gyermekkoruk városában. Építészeti terveiket mutatták be itt Komor Marcell és Jakab Dezső, Szabadka és Palics szecessziós magvában jelentős épületek tervezői. A szabadkai szervezők közül Schmausz Endre főispán és Lukácsy István művészetkedvelő hitoktató pap személye utal arra, hogyan és kik segítségével a város képzőművészeti életének fejlesztésében. A Nemzeti Szalon tárlata jótékonyan hatott Szabadka képzőművészetére, amely jóval elmaradt a zenei és színházi élet mögött, és a múzeum ügyét is előbbre vitte. Az eladással egybekötött tárlatot sajtókampány kísérte, de Csáth Géza ifjúkori naplójának jegyzetei más szemszögből is láttatják a tárlatot és a város polgárosodásának azon korszakát, amelyben a képzőművészet előretört, és amelyhez nyilvános szerepléseivel, cikkeivel Csáth, illetve ifj. Brenner József is hozzájárult.

Kulcsszavak: Nemzeti Szalon, Szabadka képzőművészete, múzeum, Pest Szálló, ifj. Brenner Dezső–Csáth Géza, Telcs Ede, Szirmai Antal, Kaciány Ödön, Schmausz Endre főispán.

A Nemzeti Szalon 1894. március 12-én alakult meg Budapesten, a milleniumi ünnepségek előkészületeinek hangulatában.¹ A Szalon 1894 októberétől minden évben megrendezte rendes tárlatait, tavaszi, őszi és téli kiállításait, 1919-ig mintegy száz bemutatót tartott. Ezenkívül 1899-től kezdve számos gyűjteményes kiállítást is rendezett. Tevékenységének másik területe a díjak és érmék odaítélése volt, ezenkívül műbaráti kört alakított ki, és kereskedelmi funkcióval is rendelkezett. Kezdetben szemléletileg nem sokban különbözött az Országos Magyar Képzőművészeti Társulattól, és elsődleges célja a művásárlás jobb és igazságosabb megszervezése volt. Mivel elhatárolta magát az említett intézménytől, valamivel modernbb szemléletűnek számított. A képzőművészet terén haladóbb nézeteket valló Wlassics kultuszminiszter is támogatta, és tag-

¹ A Nemzeti Szalon alapítását a korabeli sajtóban Timár Árpád mutatta be. = Timár Árpád, 2002.

jai között a jellegzetesen műcsarnoki művészek mellett modernebb szemléletű művészek is megjelentek, így például a Nagybányai Művésztelep tagjainak túlnyomó része. A Szalon tehát kettős arculatú intézmény volt, és lényegében hidat alkotott a konzervatív szárny és a progresszió között. Széles körű tevékenységével sokat tett a képzőművészet támogatásáért, a modern külföldi kiállítások szervezésével pedig felmérhetetlen érdemeket szerzett – írja Koós Judith.² Lázár Béla a Szalon első tíz évének összegzésekor megjegyzi, hogy a Nemzeti Szalon többek között a képzőművészet iránti érdeklődés felébredésének köszönhetően erősödhetett meg. „A művészek még több kapcsolatot óhajtottak a társadalommal – írja 1904-ben –, a felébredt érdeklődést ki akarták használni, közelebb hozni egymáshoz a művészt és a közönséget, és – egy klubra gondoltak. Afféle kaszinóra, ahol képműveket is rendezhetnek, de ahol zeneestélyekkel, szavatelőkkel, műkedvelő előadásokkal a művészt és a közönséget egymás megismerésére szoktatnák. Hogy Budapesten, a kaszinóélet fő fészkeiben ez a gondolat feltámadhatott, s hogy feltámadván, mihamar akadtak pártolói és megvalósítói, nagyon természetes.”³

A Nemzeti Szalon 1895-től a vidéki kiállítások rendezését is szorgalmazta, ezáltal a vidéki városok képzőművészeti életére is hatással volt. Első vidéki kiállítását 1895 májusában Kolozsváron rendezte meg. A délvidéki városok közül Újvidéken 1901 májusában, Szabadkán 1903 márciusában, Zomborban 1904 áprilisában–májusában, Nagybecskerekén 1904 májusában, Nagyikindán 1906 márciusában, Versecen 1908 novemberében, Pancsován 1910 novemberében volt első kiállítása.⁴ A Nemzeti Szalon első szabadkai vendégszereplésére 1903. március 25-én került sor, habár a sajtó adatai szerint először 1902 decemberére tervezték.⁵ A városi lapokban korábban is több műpártoló cikk jelent meg, ezek hangsúlyozták, hogy „talán Szabadka az egyetlen nagyobb és intelligensebb városa az országnak, ahol a festőmesterség nincs képviselve”.⁶ Ez persze nem teljesen igaz, mert az első tárlat 1881-ben nyílt meg Mesterházy Kálmán műveiből, az első műterem 1883-ban épült fel tervezője, Solymosy Lajos gimnáziumi rajztanár számára, és 1886-ban nyitották meg a város első műkereskedését. A hosszabb-rövidebb ideig itt tartózkodó festők főleg a portréfestés terén kínálták szolgáltatásaikat. A festményeket gyakran a Kossuth utca valamelyik kirakatában helyezték ki közszemlére.⁷ A Kossuth utca volt ugyanis Szabadka „ütőere”, rajta keresztül lehetett a város szívéből, azaz a Pest Szállótól és a Városházától,

² Koós Judith, *A Nemzeti Szalon*, Budapest, 1981, 129–130.

³ Lázár Béla, *A Nemzeti Szalon története*, Budapest, 1904.

⁴ *A Nemzeti Szalon Almanachja*, Budapest, 1912, 126–127.

⁵ *Nemzeti Szalon Szabadkán*, Bácskai Hírlap, 1902. december 13.

⁶ Bácskai Hírlap, 1900. március 14. Közli: Gajdos T., 1995, 82.

⁷ Bácskai Újság, 1900. II. 11. / II. 59.

A Pest Szálló épülete, a kiállítás színhelye

az Erzsébet parkon át a vasútállomásra jutni.⁸ A város eddigi legjelentősebb képzőművészeti eseményét a budapestiek részéről Rózsa Miklós, a Nemzeti Szalon titkára készítette elő, aki eljárt Szabadkára a rendezendő kiállítás ügyében.⁹ A megnyitót a helyi lapokban még több cikk előzte meg. A *Szabadkai Közlöny* március 15-én beszámol arról az előzetes értekezletről, amelyen Schmausz Endre főispán ismertette a kiállítás kulturális jelentőségét, Rózsa Miklós pedig a tárlat látogatottsága érdekében kifejtendő tevékenységről beszélt. A *Bácskai Hírlapban* március 18-án Lukácsy István hittanár kimerítő cikke megemlíti, hogy a „nagy művek” már nem kedveltek, és csak a millennium adott átmenetileg teret az ilyen jellegű alkotásoknak,¹⁰ oktatóan utalva arra, hogy a polgárság már saját igényeinek megfelelő, intimebb és számára is hozzáférhetőbb művek iránt érdeklődik. A *Friss Újságban* naponta jelentek meg az eseménnyel kapcsolatos patetikus hangvételű vezércikkek. Például: „Szabadka a művészet terén is el fogja foglalni a helyét, mely lakossága számánál és ritka intelligenciájánál fogva is megilleti.”¹¹ A *Bácskai Hírlap* arról is beszámolt, hogy a kiállítás színhelye – a mára lebontott, Scultéty János (1806–1873) által tervezett, 1853/54-ben épült szálloda és színház – addig milyen eseményeknek adott otthont: „A Pest

⁸ Szabadkára „Az első vasúti vonat 1869. szept. 11-én jött által Szegedről ; egész csendben és ünnepélyességek nélkül adatott át a közforgalomnak az a l f ö l d i vasút.” = Iványi István, 1886., 542. Különösen a budapest–zimonyi vonat által kapcsolódott Szabadka az európai vasúti hálózatba, és innen, mint valóságos gócpontból, hat irányba nyílt meg a város előtt az egész ország – írja Iványi István 1892-ben.

⁹ *Kultúránk és a sajtó*, Friss Újság, 1903. január 4.

¹⁰ Lukácsy István, *Nemzeti Szalon Szabadkán*, Bácskai Hírlap, 1903. március 18., 2.

¹¹ Gajdos Tibor, 1995, 92.

Szálló jó nagy termei, amelyekben eddig közgyűlés, bankett, kinematográfia, elite bál és demokraták tánciskolája, népgyűlés és értekezlet, műkedvelő előadás és iskolai záróvizsgák tartattak: mai napon a magyar művészek lelkes gárdáját fogadja kopottas falai között.”¹² A megnyitó előtti napon, Pestről gyorsvonattal több művész és közéleti személyiség érkezett, pl. Kovács Jenő fővárosi hírlapíró, Bruck Miksa, Déry Béla, Szirmai Antal, Tölgyessy Arthur és Vajda Zsigmond festőművészek, Teles Ede szobrász. A *Bácskai Hírlap* ismerteti a megnyitás programját is: „12.30-kor a helyi bizottság képviselői, Birkás Gyula, Vermes Béla és dr. Milkó Izidor alelnök, valamint dr. Dembitz Lajos, Váli Gyula és Lukácsy István fogadják a vasútnál a Szalon képviselőit. A tárlat megnyitása előtt a bizottság tagjai a főispáni hivatalban gyülekeznek. A megnyitásnak, amely 3 órakor kezdődik, következő a programja: 1. Szózat, előadja a Szabadkai Dalegyesület; 2. Vészi József üdvözlőbeszéde; 3. Hymnus, előadja a Szabadkai Dalegyesület; 4. A tárlat megtekintése. Este 7 óra 45 perckor a Nemzeti Kaszinó dísztermében Vészi József és Kacziány Ödön felolvasnak műveikből. 9 órakor társas vacsora, amelyen a hivatalos szónoklatokat Paukovics Andor és dr. Milkó Izidor tartják. Vacsora után tánc a kaszinó nagytermében.¹³ A Nemzeti Kaszinó épülete a Pest Szálló mellett helyezkedett el – ma a Városi Könyvtár működik benne. Szabadkán az első kaszinót, a Polgári vagy Bürger Kaszinót a túlnyomórészt német eredetű iparosok hozták létre 1840 elején, de tizennégy év után, 1853-ban megszűnt. A Nemzeti Kaszinót a városi értelmiség és uraság nyitotta meg 1840 októberében, társas összejövetelek, olvasás, művelődés céljából. A magyar szabadságharc bukásával, 1849-ben, ez a kaszinó is megszűnt, de tagsága 1856 márciusában Olvasókört alakított, amely 1857-ben alakult át Kaszinó Egyletté. A kaszinó a 60-as években valódi társadalmi tényező volt, és a nemzeti eszmék ébren tartója. Neve 1881-ben lett újra Nemzeti Kaszinó.¹⁴ Épülete egy kúria helyére került, az apatini születésű Raichl Ferenc (1869–1960) építész tervei alapján neobarokk stílusban. A telket 1895. április 24-én vásárolták meg, az alapkövetéltre szeptemberben került sor. Az épület a millenniumi ünnepségek évében, 1896 májusában készült el. A földszintjén cukrászda és kávézó kapott helyet, az emeleten pedig a díszterem, ahol a kaszinó tagjainak munkája és az összejövetelek folytak.¹⁵

A tárlat megnyitása napján vonattal érkezett Vészi József, a Nemzeti Szalon alelnöke, Kézdi Kovács László festőművész, a Nemzeti Szalon képviselője, Bobula János, ifj. Jakab Dezső és Komor Marcell építészek. A vendégeket szívé-

¹² *Nemzeti Szalon Szabadkán*, Bácskai Hírlap, 1903. március 25., 2–3.

¹³ ua.

¹⁴ Iványi István, 1892. 543–546.

¹⁵ Martinović Cvijin, Kaća, 2002., 78.

lyesen fogadták, és a város kocsiján a Pest Szálló szomszédságában levő Bárány Fogadóba vitték. A *Bácskai Hírlap* újságírója szerint valamiféle ünnepi hangulatot keltek a Pest Szálló oszlopaira ragasztott plakátok, az épület ormán lebegő nemzeti színű zászló, délután az oszlopcsarnok alatt csoportosuló művészek. A megnyitásra várakozó közönséggel megtelt a kiállítás két terme, s a Pest Szálló előtti teret nagy néptömeg töltötte be.¹⁶ A tárlatmegnyitót valóban a Szózat vezette be, de utána Bíró Károly, az új polgármester mondott köszöntő beszédet, és csak őt követően jutott szóhoz Vészi József, a Nemzeti Szalon alelnöke, aki méltatta a kiállítás jelentőségét és feladatát a magyar képzőművészet nemzeti törekvéseinek népszerűsítése tekintetében. Jelen volt dr. Ernst Lajos is, aki a szervezésben segédkezett. Az ünnepség főszónoka Schmausz Endre (1840–1914)¹⁷ a város főispánja volt, aki előzőleg Bács–Bodrog vármegye alispánjaként, valamint 1883 és 1897 között, Bács–Bodrog vármegye Történelmi Társulatának elnökeként tevékenykedett. Mint társulati elnök Margalits Edével vállalta, hogy kapcsolatba lép Eisenhut Ferencsel (1857–1903) a zentai csatát ábrázoló festmény megrendelésének ügyében.¹⁸ A szerződést a bácskai születésű sikeres orientális festővel a vármegye alispánjaként kötötte meg 1895. július 4-én.¹⁹ A Történelmi Társulat tagjainak a „helyi erők”-re összpontosuló ragaszkodása tehát a művészet területén is megmutatkozott. Ez a törekvés nyilvánult meg Gozsdu Elek esetében is, amikor felhívta a Társulat figyelmét arra, hogy a Zombor város területén levő építészeti emlékeket vegyék számba, és rajzoltassák le, majd ennek függvényében 1902-ben a zombori születésű Juhász Árpád (1863–1914) lett a Társulat illusztrátora.²⁰ Nem elhanyagolható tehát a Történelmi Társulat szerepe a megye képzőművészetének történetében. A Nemzeti Szalon első szabadkai kiállításának jelentőségét Schmausz tehát alapos előismeretek birtokában joggal érezte fontosnak. A megnyitón hosszú és – a *Szabadkai Közlöny* március 29-én megjelent beszámolója szerint – ihletett beszédet tartott.

¹⁶ *A tárlat megnyitása*, Bácskai Hírlap, 1903. március 26., 1–2.

¹⁷ Schmausz Endre a gimnáziumot Baján, jogi tanulmányait Budapesten végezte, majd 1865-ben szülővárosában, Apatinban ügyvédi irodát nyitott. 1873-tól Apatin képviselője, programja Deák-párti. Amikor 1881-ben a Bács–Bodrog vármegye alispáni széke megüresedett, őt választották meg. Tizennégy év után hagyta el a széket. = *Szabadka szabad királyi város*. Magyarország és a Nagyvilág, II. évf., 4. sz., 1897. április 25.

¹⁸ *Vármegyei közgyűlés*. Bácska, XVII. évf. Zombor, 1895. május 29.

¹⁹ *A zentai csata*. „Említettük már, hogy Bács–Bodrog vármegye a millennium alkalmából megfesteti a zentai csatát. A nagyszabású képet Eisenhut Ferenc Münchenben élő, palánkai származású jeles festőművész fogja elkészíteni; a kép ára 12 000 Ft. Mint értesültünk, a vármegye alispánja és a művész a szerződést már meg is kötötték.” = *Bácska*, XVIII. évf., 49. szám, Zombor, 1895. június 25. 2. A festmény megrendeléséről és elhelyezéséről bővebben: Ninkov K. Olga, 2009-b. 7–41.

²⁰ Káich Katalin, 1980. 32.

A Nemzeti Szalon első szabadkai tárlata gazdagnak mutatkozott.²¹ Katalógusának kiadója a Nemzeti Szalon volt, de Szabadkán készült el a Krausz és Fischer Könyvnyomdában. A kiadványt Lukácsi István (1874–1938),²² a már említett szabadkai hitoktató *Művészetről* című, öt fejezetre osztott (*Magasabb nézőpontok, Művészet és hatása, Művészet és a nő, Magyar Művészvilág, Festőművészet*) 27 oldalas előszava vezette be. Az, hogy a fontos esemény egyedüli nyomtatványában Lukácsi bő bevezetője áll, a mohácsi születésű pap eddig ki nem kutatott szabadkai munkásságának fontos szegmense és a városban működő Szabad Lyceum egyik eredménye, valamint a város hivatalos köreiben a képzőművészethez értés színvonalának mutatója. A gimnázium akkori rajztanára, Löschinger Béla neve nem fordul elő sem a Lyceum előadói között, sem a Szalon rendezői között.²³ Az ismeretterjesztő előadásokat Szabadkán 1899-től tartó Szabad Lyceum hallgatóinak legtöbbször az ún. „művelt” középosztály soraiba tartozott, jelentős számú nő részvételével. Az előadók eleinte a szabadkai gimnázium tanári karából és az újságírók köréből kerültek ki, s közöttük szerepelt Lukácsi István, aki 1902. február 2-án tartott előadást a *Magyar művészvilág* címmel.²⁴ A képvetítéssel egybekötött felolvasásra²⁵ a gimnázium új dísztermében került sor.²⁶ A gimnázium ugyanis 1899 augusztusában költözött új, eklektikus stílusú, impozáns épületébe.²⁷ A *Szabadka és Vidéke* című lap beszámolója szerint a jó felkészültségű hittantanár előadása során hangsúlyozta elgondolását, hogy Szabadkának is kell képzőművészeti szentélyt építenie, ahogyan ezt

²¹ Hasonlat: a szabadkai Városi Múzeum jelenlegi, *Az Idő arcai – a szabadkai Városi Múzeum Művészeti Osztályának portréi* című tárlatán 222 alkotás – festmény, rajz, szobor, érem, plakett, grafika – szerepel. A szabadkai Városi Múzeum 1984-ben nyíló állandó képzőművészeti tárlatán 88 mű, az intézményben 1973-ban megrendezett *Magyar Képzőművészek alkotásai Vajdaságban 1830–1930* című kiállításon 138 mű, a *Vajdasági Magyar Képzőművészek Kiállításán* Palicson 1952-ben 125 alkotás volt megtekinthető.

²² Lukácsy István (Mohács, 1874. október 3. – Kalocsa, 1938. április 8.) = Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/lukacsy-stephanus> (hozzáférés: 2010. 8. 3.)

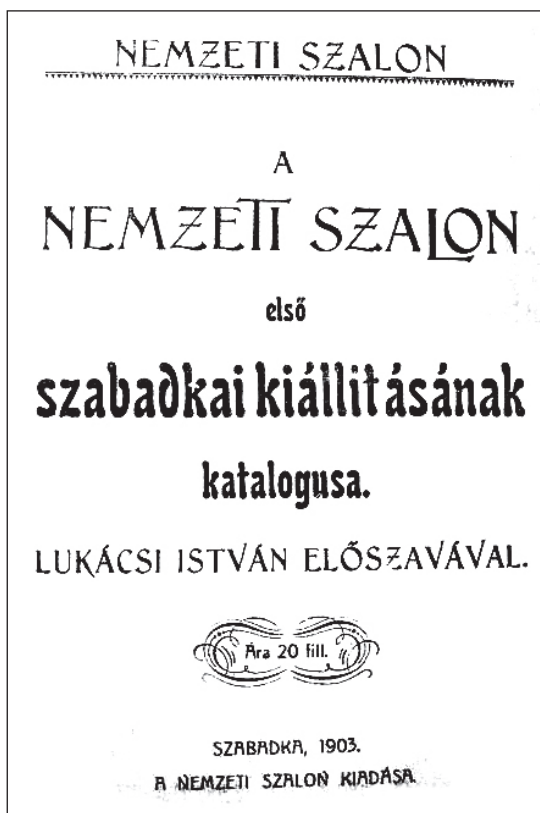
²³ Löschinger Béla (Temesvár, 1872–1913) rajztanár és festőművész nevét Szabadkán először 1900-ban említik. Egy közlemény szerint a város közgyűlésén nem töltötték be a gimnázium rajztanári állását, mivel a pályázók közül csak Löschinger rendelkezett a megfelelő képzettséggel, őt pedig – ismeretlen oknál fogva – nem akarták megválasztani. Később mégis megkapta ezt a munkahelyet, s a gimnázium rajztanára lett 1913-ig. 1902 nyarán a szabadkai gimnázium egyik termében festi meg dr. Platz Bonifác főigazgató, Matija Mamuzsity prépost és Tóth Lajos zentai gimnáziumi tanár arcképét. = Gajdos Tibor, 1995, 306–307., Ifj. Brenner József, *Napló (1900–1902)*, 2006, 190.

²⁴ Káich Katalin, 1979., 8., 46–49., 108.

²⁵ Ifj. Brenner József, *Napló (1900–1902)*, 2006, 158.

²⁶ Káich Katalin, 1979, 46.

²⁷ Kosztolányi Árpád, 1900, 136–137.

A Nemzeti Szalon szabadkai kiállítási katalógusának főoldala

Arad, Kolozsvár, Miskolc tette. Ezzel út nyílta a művészet terjedéséhez. Szerinte Szabadkán olyan művészi iskola, illetve művésztelep is alakulhatna, mint amilyen a nagybányai vagy a szolnoki. Erre a célra a várostól tíz kilométerre levő Palicsot tartja megfelelőnek: „A környékünkön száguldó mén, tanyavilág és delelő gulyák lekötnek a művészek figyelmét... Szabadkának be kell kerülnie az emelkedettebb művelődési áramlatokba, mert nem elég, ha csak a színház és a zene lelkesít.”²⁸

A Nemzeti Szalon tárlatán a 250 alkotás, mely közül 10 szobor és 6 építészeti terv is szerepelt, két teremben volt elrendezve a falakon és elválasztófalakon, a korabeli tárlatrendezés szokásához híven, több sorban. Az alkotások számozását követve a látogató a katalógusból értesülhetett a termek szerint felsorolt művé-

²⁸ Szabadka és Vidéke, 1902. február 2; február 9. Közli: Gajdos Tibor, 1995, 88.

szek nevééről, a mű címéről és a koronában kifejezett áráról.²⁹ Az első teremben szereplő 149 alkotás között volt kiállítva a szabadkai gimnázium egykori tanulójának, Telcs Edének (1872–1948),³⁰ a befutott és itt nagy közkedveltségnek örvendő szobrászművésznek hét szobra, közülük az *Öregasszony*, *Arcképtanulmány*, *Bronz női szobor* és *Kati* című művei magántulajdonban voltak, így a *Bronzváza* (500 k.), az *Enyelgés* (1000 k.) és *A két bornemissza* (200 k.) került csak eladásra. Ez utóbbi szoborért Telcs 1893-ban K. Zumbusch bécsi szobrász tanítványaként kapott díjat. A szoborkompozíció ekkor *A szatír és a kis faun* címet viselte. Tanárának bátorítására *Die Zwei Durstige* címmel küldte el művét az antwerpeni nemzetközi kiállításra, ahol elnyerte vele az ezüstplakettet. Művét *A két bornemissza* címen állította ki később Budapesten, az 1893/94-es csoportos tárlaton. Telcs kétéves korában költözött szüleivel Szabadkára, és itt gimnazistaként Szauer Károly festő műhelyében ismerkedett meg a festészet alapjaival. Erre való tekintettel Szabadka saját szülőttének tartja, ahogy ő sem feledkezik meg a városról. Feleségével, Gerőfi Annával, egy szabadkai téglagyár igazgatójának lányával Szabadkán ismerkedik meg, Budapesten kötnek házasságot 1900. június 17-én. Katonaidejét is Szabadkán tölti (1901), s ez idő alatt megmintázza Erzsébet királyné mellszobrát, melyet a szabadkai honvéd-

²⁹ Például az I. teremben többek között a következő művészek és műveik szerepeltek: Aggházy Gyula: *Komoly kérdés* (1200 k.), Andrejka József: *Egyszer volt* (300 k.), Nyilassy Sándor: *Vasárnap délután* (1000 k.), Zemplényi Tivadar: *Munka közben* (800 k.), Nagy Vilmos: *A bál után* (600 k.), Szenes Fülöp: *Pax* (550 k.), Wolff Károly: *Fohász* (300 k.), Hegedüs László: *Est a falun* (150 k.), Szenes Fülöp: *Fiametta* (120 k.), Rubovics Márk: *Alkony* (70 k.), Knopp Imre: *Brüggei híd* (200 k.), Edvi Illés Aladár: *Gietai utca* (180 k.), Rubovics Márk: *Reggeli hangulat* (70 k.), Knopp Imre: *Tengerpart Brüggeben* (200 k.), Szenes Fülöp: *Daphne* (500 k.), Baditz Ottó: *Madonna* (1000 k.), Tölgyessy Arthur: *Az erdő poézise* (450 k.), Glatz Oszkár: *Falusi részlet* (200), Szlányi Lajos: *Velencei templom* (160 k.), Rubovics Márk: *Tél* (60 k.), Knopp Imre: *Hollandi táj* (200 k.) stb. Az első teremben szerepeltek még olyan művészek is, mint Vasary János *Borulás* (50 k.) és *Tanulmányfej* (140 k.) című alkotásaival, Kalmár Elza *Birkózók* című szobrával, de a szabadkai születésű Szirmai Antal is *Szőlő* (200 k.), *Vízimalom* (100 k.), *Madonna* (1000 k.) és *Kacsavadászat* (600 k.) c. festményeivel.

³⁰ Telcs Ede (Baja, 1872 – Budapest, 1948) Bécsben az Akadémián Fuger-díjasként végez (1888–1892). Gaspar Clemens von Zumbusch mesteriskolájában folytatja tanulmányait (1895–ig). Nagy hatással van rá a századforduló francia éremművészete. Magyarországra visszatérve Budapesten telepedik le. Éremművészettel 1896-ban kezd el foglalkozni. Műtermében kialakított iskolában egész éremész nemzedéket nevel fel. Számtalan esemény, ismert személy emlékét örökíti meg érmein, plakettjein. A Délvidékre a szabadkai Erzsébet-szobron kívül még Szilágyra Szilágyi Dezső emlékszobrát (1906), Topolyára dr. Hadzsi János mellszobrát (1908) készíti el megrendelésre. = Bácskai Hírlap, 1900. június 19., Magyar L. 1994. 128–132., Gajdos Tibor, 1995. 305–306., Ninkov K. Olga, 2002, 23.

laktanya udvarában helyeznek el – a mű azóta elveszett. Telcs szobrain kívül Jantyik Mátyásnak (1864–1903) a *Szabadka szabad királyi várossá való kikiáltása* című festménye sem volt a kereskedelem tárgya. A rendezők úgy döntöttek, hogy kiállítják azt a képet, amely a Millennáris Képzőművészeti Kiállításon képviselte a várost 1896. május 4-étől, és melyet még az év szeptemberében vehettek át.³¹ Telcsen és Jantyikon kívül két műépítész építészeti terveihez nem mellékeltek árat. Komor Marcell és Jakab Dezső a második teremben állították ki a fiumei Tengerészeti Akadémia tervét, a Vigadó és szálloda, a szabadkai zsinagóga – amely az előző évben valósult meg –, a szombathelyi színház, még egy színháztervet, továbbá a pozsonyi postapalota tervrajzát.

A *Friss Újság* 1903. március 26-ai száma közli, hogy a megnyitó napján több képet vásároltak a szabadkaiak, Szenes Fülöp, Déry Béla, Katona Gyöngyike és Kis Kálmán képei keltek el. Az első vásárlók között volt Mamuzsics Félix kanonok és Lukácsy István, akik ezzel a gesztussal is példát akartak mutatni. A kiállítás megnyitása utáni napokban sem csökkent az érdeklődés, sőt a Szegedi Képzőművészeti Társulat tagjai is ellátogattak Szabadkára, hogy lássák a tárlatot – közöttük volt Nyilassy Sándor is, a tárlat egyik kiállítója.³² A *Friss Újság* március 29-én arról ír, hogy 600 látogatója volt a tárlatnak. „Ez páratlan eset vidéken” – jegyezte meg.

A lelkes látogatók között találjuk ifj. Brenner Józsefet (1887–1919; 1905-től Csáth Géza néven), id. Brenner Józsefnek, a Szabadkai Dalárda vezetőjének a fiát, Kosztolányi Dezső unokaöccsét, aki a kiállítás évében még a szabadkai gimnázium tanulója. Tízéves korától vezetett naplójegyzetei fontos életrajzi adatokkal szolgálnak, és a szabadkai polgárság mindennapjaira világítanak rá, többek között egy ilyen neves eseményre is, mint a Nemzeti Szalon tárlata. A fiatal hármas művészt, ahogy Kosztolányi nevezi, ebben az időben foglalkoztatja a festőművészi hivatás gondolata, maga is rajzol és fest. Kedvenc témája a tájkép és az arckép. Képzőművészeti ismereteinek gyarapításában az újságok – a budapesti *Vasárnapi Újság*, az *Új Idők*, a *Budapesti Hírlap* és a *Kakas Márton* c. lapok mellett a Brenner család könyvei, kiállítási katalógusok, képeslapok és

³¹ A millenniumi ünnepekre készülve, Szabadka 1894. október 15-én, rendkívüli törvényhatósági ülésen 381/16418 kgy. számú határozattal döntést hozott, hogy megfesteti Mária Terézia adománylevelének átvételét. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Szabadka pályázatát a sajtóban és 1895 januárjában kiadott nyomtatványon is közreadta. A pályázók közül Jantyik Mátyás (1864–1903) békési illusztrátorra esett a választás, akinek a város már 1895 júniusában előleget fizetett ki, a kép árának egyharmadát. A festmény ki volt állítva Pesten a Millennáris Képzőművészeti Kiállításon a Mücsarnokban 1896. május 4-étől. Szabadka 1896. szeptember 23-án vette át a képet, amely ma a szabadkai Városi Múzeum gyűjteményében található.

³² *A tárlat vendégei*, Bácskai Hírlap, VII. évf., 72. sz., 1903. március 28., 2.

festmények játszanak fontos szerepet. Ezenkívül a pesti látogatások alkalmával is bővítheti ismereteit, élményeit. Amikor például édesapja magával viszi Budapestre 1898. május 13-án, elmennek a Városligetbe, a Múcsarnok mellett megtekintik a *Bem–Petőfi* körképet, amely az 1849. március 11-én vívott, Nagyszében melletti csatát örökíti meg az ötvenedik évforduló alkalmából. A 15 méter magas, 160 méter hosszú festményről³³ ifj. Brenner József naplójában röviden ennyit jegyez fel: „Ez egy gyönyörű szép remeklése a művészetnek és a kép festőinek. Festették: Vágó, Styka, Spányi.” Megszemlélik Deák, Széchenyi, Petőfi, Arany és a Szabadság szobrát, elmennek a Nemzeti Múzeumba, ahol Munkácsy Mihály *Siralomház* c. festménye nyújt számára maradandó élményt.³⁴ Felkeresik a Városligetben levő képtárat, és megnézik az Országos Magyar Képzőművészeti Társaság tavaszi kiállítását. „Itt a gyönyörű képeknél három órát is elidőztünk.” – írja.³⁵ A tárlaton a magyar művészek mellett külföldi képzőművészek is kiállítottak. A művek stílusa többnyire a múcsarnoki művészetet képviselte, az akadémista, műtermi festészetet, de a szimbolizmus és a szecesszió is jelen volt már néhány markáns alkotás által. Így a kiállítás katalógusában szép számban szerepelnek történelmi festmények, például Bihari Sándor *Zsigmond király fogadja Ulászló királyt*, Kriesch Aladár *Boroszlói békekötés*, Koszta József *Mátyás király találkozása Beatrixszal*, továbbá tájképek, mint például Spányi Béla *Őszi hangulat* és Mednyánszki László *Tavaszi táj* című festménye. Az orientális festészetet Weeks Edvin Lord *Utcai borbélyok Indiában* című alkotása képviseli, a szobrászatot Kiss György, Stróbl Alajos, Telcs Ede és Tóth István művei. A szimbolizmus és szecesszió sejtelmes, újszerű élményét nyújtja Vaszari János *Aranykor* című, a magyar szecesszió születését jelző festménye,³⁶ de ezen a tárlaton szerepel az európai szecessziós plakátművészet képviselőjének, Alfonz Muchának *Monte Carló-i plakátja* is, valamint Kacziány Ödön *Vízio nagypéntek hajnalán*, Stenersen Gudmund *Szent János éjszakája*, Hoecker Paul *Naplemente*, Lochhead John *Virágos réten* című festménye is. A délvidéki festők közül egyedül a zombori származású Mály József képviselteti magát *Részlet a Széchenyi ligetből* című olajfestményével.³⁷

Ifj. Brenner Józsefnek 1900-ban naplója egyre több rajzot tartalmaz. 1900. június 21-én műtermet állít fel az első emeleti lépcsőház egyik felében, spanyolfallal és fényképháttérrel, „amelyet mindig célszerű elrakni s ismét fölállítani”. Aznap éppen az ebédlőben levő *Az éj* című képet festi.³⁸ Egy év múlva is sokat

³³ Kolta Magdolna, 1997.

³⁴ Ifj. Brenner József, *Napló* (1900–1902), 2006, 32.

³⁵ Ifj. Brenner József, *Napló* (1897–1899), 2005, 63.

³⁶ Szabadi Judit, 1979, 7.

³⁷ Az OMKT tavaszi tárlatának katalógusa, 1898.

³⁸ Ifj. Brenner József, *Napló* (1900–1902), 2006, 37.

másol, és megfogalmazódik benne, hogy festő szeretne lenni: „...ábrándozom arról, hogy jó lenne festőművésznék lenni. A bohém művészpálya csábít, de nem vagyok magammal tisztában. Tehetségemben nem bízom. Kevesebbet tudok mint valaha. Technikám javult, a megfigyelőképességem romlott. Embereket, arcokat nagyritkán találok el, pedig az iskolában gyakorlom folyton. A tollrajz már elég erős oldalam. Ezt csinálom már jó néhány napja. Szana Tamás a Magyar művészek³⁹ című könyvének illusztrációit másolom. A tájképek sikerülnek. Néhány levelezőlapot küldtem szét ezekből.”⁴⁰ Három esetben nevezi meg, hogy mely festményeket másolja: Pataky László egy zsánerképét,⁴¹ Munkácsy Mihály *Krisztus Pilátus előtt* c. festményét,⁴² és Vastagh Géza tigriseket ábrázoló festményei közül egyet.⁴³ Ebben az időben fokozott figyelemmel zenél, ami napi gyakorlással jár, és ez kihat képzőművészeti tevékenységének az ismétlődő gyakorlására is. Édesapja példája is segíti ebben, hiszen a papa szenvedélyesen hegedül, az ő karvezetése idején a Szabadkai Dalegyesület az ország jobb kórusai közé tartozik.⁴⁴ Ez a Dalegyesület szerepelt a Nemzeti Szalon szabadkai tárlatának megnyitóján is.⁴⁵ A család együtt is sokat muzsikált. Ifj. Brenner József fellép hegedűszámokkal, önálló kompozíciókkal, s rajzoló tevékenységétől eltérően nyilvános sikert arat.⁴⁶ Itt jegyezzük meg újra, hogy a zenének, a képzőművészettel ellentétben, Szabadkán jelentős közönsége volt, aminek függvényében ifj. Brenner Józsefnek zenekritikája is jelenik meg 1903 februárjától a szabadkai székhelyű *Bácskai Hírlapban*.⁴⁷ Ezt a lap főszerkesztője, a szabadkai újságírás egyik legkimagaslóbb egyénisége, Braun Henrik – írói nevén Quasimodo – teszi lehetővé, aki a fiatal tollforgató tehetségek felkarolásáról ismert.⁴⁸

³⁹ Szana Tamás, 1889.

⁴⁰ Ifj. Brenner József, *Napló* (1900–1902), 2006, 148.

⁴¹ Ifj. Brenner József, *Napló* (1900–1902), 2006, 142.

⁴² Ifj. Brenner József, *Napló* (1900–1902), 2006, 148.

⁴³ Ifj. Brenner József, *Napló* (1900–1902), 2006, 151.

⁴⁴ Pekár Tibor, *A Szabadkai Dalegyesület története*, 2009.

⁴⁵ ua, 70.

⁴⁶ Ifj. Brenner József kezdő zeneszerzői, zenekritikusi munkásságáról lásd: Kenyeres Kovács M. 1977.

⁴⁷ *A Szabadkai Dalegyesület Krámer-estélye*, Bácskai Hírlap, 1903. febr. 25. 7/45.3. = Dér Zoltán, 1977, 32.

⁴⁸ Braun Henrik (Bajmok, 1869. augusztus 6. – Szabadka, 1918. október 18.) a 90-es évek közepétől ügyvédjelöltként dolgozott, igazi hivatását azonban az újságírásban találta meg. Ebben a munkakörben Szabadka általános fejlődésének fáradhatatlan harcosa volt. Neve összeforrt a *Bácskai Hírlap*-pal. Braun Henrik neve, eredeti ügyvédi hivatásából kifolyólag is, szerepel a szabadkai ügyvédegyesület titkára, dr. Piller Arthur és alelnöke, id. Brenner József által a polgármesterhez 1902. június 5-én benyújtott bejelentésben, mely szerint szándékukban áll *Jogélet* címen szaklapot indítani = Kolozsi Tibor, 1973. 227–228., 408.

Ifj. Brenner József naplójában hosszan beszámol a Nemzeti Szalon első szabadkai tárlatáról, ami nem csoda, ha tudjuk, hogy figyelemmel kísérte a város kulturális életét, és részt is vett benne. Szintén naplójából értesülünk, hogy például 1902. február 2-án jelen volt a Szabad Líceum előadássorozata keretében Lukácsi Istvánnak a magyar művészekről szóló, képvetítéssel egybekötött, a gimnáziumban tartott felolvasásán.⁴⁹ A Nemzeti Szalon megnyitója előtt pár nappal, 1903. március 20-án hunyt el ifj. Brenner József húga, Ilonka, de ez nem gátolta sem őt, sem édesapját abban, hogy részt vegyen a kiállítás megnyitóján, melyet az édesapja vezényletével előadott Szózat és Himnusz vezetett fel. A Pest Szálló nagytermében és kistermében 250 műtárgy közül elsősorban Nyillassy Sándor *Vasárnap délután* c. képe nyeri meg tetszését, de Tölgyessy Arthur és Kaciány Ödön festményeire is felfigyel. Markó Ernő, Tull Ödön, Szenes Fülöp, Kézdi Kovács László, Bruck Miksa, Poll Húgó, Hegedűs László, Edvi Illés Aladár, Szlányi Lajos, Glatz Oszkár, Aggházi Károly, Kann Gyula, Peske Géza alkotásairól így vélekedik: „Kiket eddig csak másolatok útján ismertem és megszerettem, kielégítették érdeklődésemet.”⁵⁰ Wagner Sándor Petőfi-illusztrációja bámulatba ejti, megghatja Bruck Hermina *Elnémúlt lant* című festménye, meglátja a szepet és a jót Boromisza Tibor olajfestményeiben és pasztellképeiben. Boromiszával kapcsolatban megjegyzi: „egy különös főhadnagy: fest és zongorázik”. Boromisza Tibor (1880–1960) Bácsalmáson született, gyermekkorát Zentán töltötte, majd katonai pályára lépett. A Nemzeti Szalon szabadkai tárlatának évében döntött úgy, hogy felhagy addigi hivatásával és a festészetnek szenteli magát. A Nagybányai Művésztelepen Ferenczy Károly tanítványa lett.⁵¹ A második teremben volt kiállítva néhány festménye: *Zentai tájkép* (200 k.), *Őrtálló huszár* (300 k.), *Tiszai vízimalom* (eladva), *Romok között* (100 k.), *Éjféli hangulat* (100 k.). Az ifjú naplóíró Boem Rita két akvarelljét is kiemeli, valamint Lukácsy Lajos *Éva* című bronzszobrát. Telcs Ede szobrairól rajongva ír: „a legmagasabb műélvezetet nyújtották, mi e tárlaton kapható”. Miután Telcs szobrai szeretné lerajzolni, Szirmai Antal (1860–1927) szabadkai születésű festőművészhez fordul, aki segít neki megszerezni Telcs névjegyét a következő felirattal: „Brenner úrnak szobraim rajzolását megengedem. Teltsch Ede.”⁵² Ifj. Brenner József másnap és harmadnap lerajzolja a *Kati* és az *Öregasszony* c. terrakottaszobrai,⁵³ és naplójában a következőt írja: „E két utóbbi valami gyönyörű, humor a szobrokban, különösen: Kati. Nagy hasú paraszt cseléd, vén és

⁴⁹ Ifj. Brenner József, *Napló* (1900–1902), 2006, 158.

⁵⁰ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 41.

⁵¹ A róla készült monográfia legkorábbi datálású művei az 1904-es évszámot viselik. Jurecskó László, 1996.

⁵² Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 42.

⁵³ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 43.

fogatlan, egészséges, nevet, kezei csípőin.” A megnyitó ideje alatt megismeri édesapja gyermekkori barátját, a szabadkai származású Szirmait, aki Telccsel együtt először állított ki a városban. Szirmai Antal Budapest után Münchenben és Párizsban folytatta képzőművészeti tanulmányait. Benczúr Gyula mesteriskolájában töltött három évet. Első nagyobb munkáját Lotz Károly mellett az Operaház freskóinak megfestése jelentette. Tapasztalatait Nagyvárad, Versec, Hódság és Szabadka templomainak kifestésekor hasznosította. Történelmi jeleneteket, életképeket, portrékat és tájképeket készített. Szabadkával jó kapcsolatot tartott fenn, néhány helyi kiválósághoz baráti szálak fűzték⁵⁴ – úgy tűnik, közöttük id. Brenner Józsefhez is. A Nemzeti Szalon kiállításán *Szóló* (200 k.), *Vízimalom* (100 k.), *Madonna* (1000 k.) és *Kacsavadászat* (600) című festményeit állította ki.

A tárlaton a felfedezés erejével hatnak ifj. Brenner Józsefre Kacziány Ödön (1852–1933) „berlini kékben tomboló képei”. Kacziány Ödön a müncheni és a párizsi École des Beaux – Arts növendéke volt. 1876-ban tért vissza Magyarországra.⁵⁵ 1876. szeptember 26-ától elsőként tanított rajzolt Zenta város gimnáziumában.⁵⁶ Rómában töltött éve után egy sor olyan fantasztikus, látomászerű képpel jelentkezett, mint például a *Nagypénteki vízió* c. alkotása (1897). Egész életművében, leszámítva az életképeket, a halál kötötte le figyelmét. Képeinek jellemzői a vad, világvéget jósó színek, a gomolygó felhők és a kietlen tájak. Kedvelt figurája a kaszás halál (*Pallida Mors*, *Pietá*, *Mors imperator*, *A lelkesedő*).⁵⁷ A jelenség a századforduló emblematikájának egyik fő eleme, közel áll a kor több neves művészehez, pl. a finn Hugo Simberg (1873–1917) és a belga James Ensor (1860–1949) művészetéhez, de ifj. Brenner Józsefhez is, akit nyolcévesen ér édesanyja halála, három nappal a kiállítás megnyitója előtt pedig hűgáé, Ilonkáé. „A halál és az álom testvérek” – jegyzi fel ekkor egy kaszás halált rajzolva naplójába.⁵⁸ A haláleset után megnyílt tárlaton tehát nem véletlenül fogékony Kacziány Ödön képeire. A *Művészet* című folyóirat 1903-ban közli Kacziány *Mors eques* rajzát,⁵⁹ melynek olaj-változata az Országos Magyar Képzőművészeti Társaság 1900-as téli tárlatán és most, a Nemzeti Szalon szabadkai kiállításán szerepelt. A kép lovon ülő kaszás halálfigurát ábrázol, és ez különösen megtetszik ifj. Brenner Józsefnek. Fontos felismerésekhez jut el vele kapcsolatban: „Kacziány művészetét meg tudom érteni és érezni, nem az életet keresem benne, hanem a gondolatot. A festészet célja nem lehet az élet

⁵⁴ Gajdos T. 1995, 303.

⁵⁵ Magyar Művészeti Lexikon.

⁵⁶ Ninkov K. Olga, 2008.

⁵⁷ Bernáth Mária, 1981, 226–227.

⁵⁸ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 32.

⁵⁹ *Művészet*, II. évf., 6. szám, Budapest 1903, 376.

Kacziány Ödön, *Mors eques*, rajz.

Megjelent 1903-ban a *Művészet* II. évf., 6. számában, Budapesten

másolása, sem idealizálása, sem stilizálása, sem variálása, hanem célja, hogy a gondolatokat alakba és színekbe vigyük át [...] A képzelet váltja ki az észből a gondolatot, a szem és a tehetség a maga eszközeivel megérezkíti festékkal és vászonnal – de ezt a képet csak olyan ember tudja megérteni, aki el tud képzelni, aki a színeket vissza tudja váltani gondolatokká.”⁶⁰ Kacziány Ödönnek a Nemzeti Szalon tárlatán, a többi szerzőhöz képest, sok alkotása volt kiállítva – tizenkettő: *Castello di Mare* (400 k.), *Dolorem aeternam* (1500), *A művész arcképe* (600 k.), *Megváltó* (600 k.), *Mors eques* (2000 k.), *Castello di Mare* – litographia (40 k.), *A kis vadóc* (300 k.), *Pipára gyűjtás* (300 k.), *Téli este* (80 k.), *Eseti hangulat* (300 k.), *Hajnal az Alföldön* (250 k.), *S. Stephanónál a Thyrrenei tengeren* (80 k.). Ifj. Brenner József a felsoroltak közül a *Megváltó* című képet tartja a legsikerültebbnek – le is írja röviden: „Jézus lámpával a kezében megy az éji sötétségben” –, és hozzáteszi, hogy a megnyitón látta magát a művészt is, a „nagyszerű művészfejet”.⁶¹

⁶⁰ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 48.

⁶¹ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 41.

Ifj. Brenner József, annak ellenére hogy az iskolaévi osztálylezárások éppen folyamatban vannak, bérletbelépőjével több napon át eljár a tárlatot megnézni és ott másolatokat készíteni. Sokáig gyönyörködik Knopp Imre *Reggeli* festményében, és valószínűleg ennek hatására néhány nap múlva megfesti *Hajnal* című hangulatképét,⁶² amely lehetséges, hogy az általunk *Erdőrésztlet* címen, számunkra egyetlen ismert 1903-ban készült olajfestménye. A hajnali pirkadat színvilága és a reggeli motívumok gyakran köszönnek vissza későbbi rajzain is.⁶³

A naplófeljegyzésekben a tárlat látogatóinak egy prúd reakciójára is rábukunk: „A hölgybizottság egyik okos tagja: Morvayné Szép Blanka úrhölgy egy képet eltiltott a nyilvánosságtól. A képet Kardos festette, címe: a zárdai titok. Egy fiatal apácát vezetnek a kardinális elé, ki szerelmes leveleket kapogattott. Az érsek arca gonosz, és durvaságig szigorú. Gyönyörűen van megfestve, akárcsak a fiatal apácák is. »Botrányos lesz«, mondá a bölcs hölgy (Ezeknek van fogalma a művészetről.) Természetes, hogy a képnek evvel reklám csapódott, s mindenki megnézte az elfüggönyözött fülkében.” A megnyitó utáni napon megjegyzi: „A *Bácskai Hírlap* kezdi már ütni a hölgybizottságot a képlevételért meg az arisztokratikus pártkörű zsúrokért.”⁶⁴ Ő maga április 4-én jelen volt a Nemzeti Szalon utolsó zsúrján és aznap felírta, hogy már 20 képet megvásároltak, valamint hogy addig 2000-nél több látogatója volt a tárlatnak – aznap legalább 600–800 (!).⁶⁵ A Nemzeti Szalon utolsó napján reggel 10 órakor tizenegyedszere volt a képtárban, és lerajzolta Telcs gyermekmellszobrát, és szándékában volt lefesteni Kacziány *Mors eques* című alkotását.⁶⁶

A Nemzeti Szalon szabadkai tárlata április 6-án zárult. Ifj. Brenner József már másnap családjával rokoni látogatásra utazik Budapestre, és közben megekkint az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tavaszi nemzetközi tárlatát. Naplójában a skótok és angolok művészetét „bevégezettebb”-nek nevezi, mint a franciákét, akik közül sokat kiválónak tart, például Pierre Puvis de Chavannes (1824–1898) szimbolista festőt. Azon megjegyzése, hogy „képei közül a forgácsok voltak itt, 4 kisebb mű”, a következő olajfestményekre vonatkozik: *Költő, A tél, Fonó leány, Magdolna*⁶⁷ – az utóbbi ma a budapesti Szépművészeti Múzeum tulajdona. Remeknek tartja Dubufe Eduard⁶⁸ *Hódolás Puvis de Chavannes előtt*

⁶² Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 46.

⁶³ A festmény és Csáth, a szabadkai Városi Könyvtár tulajdonát képező, földesi Csáth-naplók rajzai (1916 február 1. – július 8.), valamint a szabadkai Városi Múzeum gyűjteményében levő rajzfűzet rajzai (1907–1909) reprodukálva vannak a „*Csak nézni kell ezeket a rajzokat...*” című könyvben, Szabadka, 2009.

⁶⁴ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 42–43.

⁶⁵ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 47.

⁶⁶ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 48.

⁶⁷ Az OMKT 1900–1901-es téli kiállításának katalógusa.

⁶⁸ Eduard Marie Guillaume Dubufe (1853–1909)

című freskóvázlatát. A németek közül Kaulbachot, Stuckot, Schustert, Kuehlt, Urbant tünteti ki figyelmével. Az amerikaiak festészetében a női test ábrázolását fölségesnek tartja, technikájukat, megfigyelésüket úgyszintén. Steppens tájképei az ő számára „gyönyörűen szépek”. A magyar szobrászokat megdicséri, „mert a franciák mellett a legjobbak”. Nagyra tartja annak tényét, hogy a magyar festők a külföldi művészekkel egyenrangúan szerepelnek, majd felsorolja őket: Kacziány, Lotz, Kernstock, Vajda, Szenes, Tolnay, Magyar Mennheimer, Balló, Szlányi, Tölgyessy, Sándor Béla, Syrmai Imre, Mihalik, Bosznay, Nagy Sándor, Madarász. Megjegyzi: „Kernstock *Jézus és az emmausi ifjak* című képén Krisztus szeme zöld és világít.” Nagy Sándort magyar naiv szecesszionistának nevezi. Nem ad igazat Malonyai Dezsőnek, aki lebecsüli a magyar művészeket. Szerinte a külföldiek között is akad unalmas kép. A Brenner családot a kis Ilonka elvesztése miatt különösen meghatja Sándor Béla *Virrasztás* című festménye, melyen egy fiatal édesanya ül kisgyermeké betegágyánál.⁶⁹ Elolvassa a tárlat bírálatát a *Független Magyarország* művészeti tárcájában, síkraszáll Hegedűs László *Rabiga* című képéért, mert szépnek tartja a kifejezendő gondolatot, de felháborítja Nagy Sándor *Marokszedők* c. festményének mellőzése, mely szerinte a tárlat legtöbbet érő műve. A katalógusból kivágva naplójegyzete mellé ragasztja reprodukcióját: „Ez a művész, néha úgy tetszik nekem, hogy fölülmúlja Munkácsit. [...] Minden alakot szívemből értek. Esmék, elvek, férfias gondolkozásmód: tehát az ember nyilvánul meg a képben, mely különben nem akar színharmóniákban tomboló festmény lenni, hanem dekoratív részletekkel megfestett, naivul rajzolt, kitűnően elgondolt és jellemzett eszme-illusztráció. A tendenciákat sokkal jobban lehet kifejezni szerintem Nagy Sándor modorában, mint Hegedűs László régies, Zichyt utánzó, idejét lejárt típusalakokkal. Nem kell komponálni ilyen véres verejtékkal, mint Hegedűs. Inkább könnyedén, de egyszerűen, mint Nagy Sándor.”⁷⁰ A két nagy kiállítás érezhetően felerősíti ifj. Brenner József kételyeit a képzőművészeti pályával kapcsolatban. „Érdemes-e festőnek lenni a mai művészekkel túlterhelt világban?” – teszi fel a kérdést önmagának, majd válaszol rá: „Igen, de csak a legnagyobbaknak.”⁷¹ Kikristályosodik benne: „az én egyéniségem Puvis de Chavannes és Nagy Sándor közt oszlik meg”. Tehát a szimbolizmus és a szecesszió között.⁷²

⁶⁹ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 50–51.

⁷⁰ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 66.

⁷¹ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 67.

⁷² A 19. századi szimbolizmus mestereihez és alkotómódszereihez tudatosan vonzódott az irodalom területén is: 1904. szeptember 4-én *Dekadencia* címmel kis cikket ír a *Bácskai Hírlap*nak, melyben Baudelaire, Verlaine, Mallarmé és Richépin művészeti törekvéseit méltatja. Örök érdemüknek véli, hogy meghaladják Zoláék naturalizmusát. = Szajbély Mihály, 1989, 44.

Képzőművészettel kapcsolatos önbizalma annyira megerősödött, hogy 1903. július 5-én a *Bácskai Hírlap*ban megjelent első képzőművészeti kritikája, amely egyben a hatodik publikált írása.⁷³ Ez Csóvits Ilonának (1879–1951), Szabadka első festőművésznőjének a rajzkiállításáról írt méltatása volt.⁷⁴ A kiállításra ugyancsak a Pest Szállóban, a kisteremben került sor. A festőnő városi ösztöndíjjal a soproni Kőszegi Brandl Gusztáv rajziskolájában töltött két éve után Budapesten, majd Münchenben Paul Nauennél és Anton Azbénál folytatta tanulmányait. A nyári szünet idején hazalátogatva egy válogatást mutatott be munkájának háromévi terméséből, csaknem kétszáz rajzot, akvarellt és olajfestményt. A *Szabadkai Friss Ujság* beszámolt a kiállításról és a művésznővendéknek arról a szándékáról, hogy a városi vezetőségnek kérvényt nyújtson be tanulmányainak további támogatása érdekében. A helyi gimnázium rajzcsoportjának adománozza alkotásainak egy részét, „hogy az ügyesebbek másolás útján gyakorlatot szerezhessenek a rajzolás alapjaiban”.⁷⁵ A megnyitó előtt a sajtó, legfőképp a *Bácskai Hírlap*, többször írt a város fiatal, tehetséges reménységéről és anyagi gondjairól, pontosabban a támogatás szükségességéről.⁷⁶ Ifj. Brenner József szövege röviden ismerteti a kiállított anyagot, a legjobbaknak az arcképeket tartja: „Kevés eszköz, és mégis milyen tökéletes hatás!” – írja. A toll- és ceruzarajzokat finomnak, nőiesnek látja, határozottságra, erőre buzdítja a szerzőnőt: „Csak erő, kérem, minél több erő.” Végül leszögezi: „A kiállítás méltán számíthat a város közönségének érdeklődésére. Csóvits Ilonának gratulálunk.”

Szabadka képzőművészeti életének eddig kevésbé ismert, azonban jelentős eseménye, a Nemzeti Szalon tárlata nemcsak ifj. Brenner Józsefnek növelte alkotói önbizalmát, de a városnak is új lendületet kölcsönözött, és máig meglevő alkotásokhoz juttatta. A napilapok napról napra ismertették a művásárlók névsorát, s közöttük szerepelt Szabadka város hazafias kicsengésű vásárlása is: Bruck Miksa *Rákóczy száz hársa* című alkotása (1500 korona), amely ma a szabadkai Városi Múzeum gyűjteményében található. Wlassics kultuszminisztersége idején, 1895 és 1903 között kapott erőre a művészeti élet decentralizációjának gondolata, s ennek megfelelően Magyarország-szerte a helyi közművelődési egyesületek egyrészt előadásokat és kiállításokat szerveztek, másrészt önálló gyűjtemények kialakításán fáradoztak.⁷⁷ A Szabadkai Közkönyvtár és a Múze-

⁷³ Első írása A vadkacsa, az *Előre* című diáklapban 1901. aug. 15. 1/1. 3–6 = Dér Zoltán, 1977, 32.

⁷⁴ J.-f. *Rajzkiállítás*, Bácskai Hírlap, 1903. július 5. Újraeközlés: Csáth Géza, *Írások az élet jó és rossz dolgairól*, 1975, 19–20.

⁷⁵ Szabadkai Friss Ujság, 1903. június 16.

⁷⁶ Szabadkai Friss Ujság, 1903. március 11., 1., Bácsmegeyi Napló, 1903. június 18., 2., Bácskai Hírlap, 1903. június 24., 2.

⁷⁷ Szűcs Görgy, Múzeum, képtár, történelem = *Maros Megyei Múzeum – Bernády gyűjtemény*, 2007, 22.

umi Egylet hivatalosan 1895-ben alakult meg ugyan, de a legkevesebb tárgya a képzőművészet területéről származott.⁷⁸ A szabadkai sajtóban a Nemzeti Szalon szabadkai tárlatának harmadik napján felröppent a hír, mely szerint Kadocsa Lippich Elek kultuszminiszteri tanácsos a miniszter megbízásából vasárnap délelőtt Szabadkára érkezik, hogy a tárlat képeiből a Szabadkán építendő múzeum számára képvásárlásokat eszközöljön.⁷⁹ Még aznap Telcs *Két bornemissza* című szobrát Szabadkának ajándékozta⁸⁰ – s ez a szobor ma a szabadkai Városi Múzeum tulajdonában van. Szirmai, a tárlat bezárása utáni napon, április 7-én Budapestről levélben felajánlja „szülővárosa alakulóban levő múzeumának” a *Választás a korona és a kard között* című történelmi kompozícióját és segítségét további alkotások gyűjtésében. Művét, Telcs művével együtt, ekkor átvitték a múzeumba, melyet a két műtárgy kedvéért újra rendeztek be. A *Bácskai Hírlap* hírül adja, hogy „ezen érdekes műtárgyak minden vasárnap 9–10 óráig ingyen megtekinthetők”. A múzeum látogatóinak száma örvendetesen megnőtt – öt nap alatt 1700-an látogatták meg.⁸¹ Az ajándék elfogadása után, 1903. június 10-én a város törvényhatósága elhatározta, hogy a Városháza tanácsterme számára Szirmaival festeti meg 24 000 korona értékben Kossuth Lajos nagy méretű arcképét. Később, 1907-ben megfesti a városnak Rákóczi fejedelem arcképét is.⁸² A két nagy méretű olajfestmény a szabadkai Városi Múzeum gyűjteményének a része, míg a *Választás a korona és a kard között* című festmény már nem került be az újonnan alapított intézménybe.

A Nemzeti Szalon újra 1912-ben rendez tárlatot Szabadkán. Időközben már 1904 májusában a szabadkaiak magántulajdonban levő műtárgyaikból kiállítást rendeztek a Nemzeti Kaszinóban. Raichl Ferenc műépítész a lelkes szervező, akinek mai is álló pompás szecessziós palotája az előző évben kezdett épülni a vasútállomással szemben. A tárlatot május 21-én Schmausz Endre főispán nyitotta meg. Ifj. Brenner Józsefnek az 1904. év a gimnáziumban töltött utolsó éve volt. Április 11-én adott hírt naplójában az iskola által szervezett első kiállítás-látogatásról, amikor nyolcvan diák öt-hat tanár kíséretében átutazott Szegedre megtekinteni az ottani Képzőművészeti Egyesület tárlatát.⁸³ A tárlatról készült méltatása a *Bácskai Hírlap*ban jelent meg.⁸⁴ Mint kitűnik belőle, irigységgel elegy örömmel veszi szemügyre a szegedi Közművelődési Kulturpalotát, mely

⁷⁸ A Szabadkai Közkönyvtár és Múzeumi Egylet Évkönyve, 1901., 1902.

⁷⁹ *Személyi hír*, Bácskai Hírlap, VII. évf., 72. sz., 1903. március 28., 2.

⁸⁰ *Telcs ajándéka a városnak*, Bácskai Hírlap, VII. évf., 72. sz., 1903. március 28., 2.

⁸¹ *A múzeum új műtárgyai*, Bácskai Hírlap, VIII. évf., 82. sz., 1903. április 9., 3.

⁸² Magyar László, 1985, 95–96., Magyar L. 2001. 174–177.

⁸³ Ifj. Brenner József, *Napló* (1903–1904), 2007, 108.

⁸⁴ A Szegedi Képzőművészeti Egyesület kiállítása. *Bácskai Hírlap*, 1904. ápr. 13., 8/85. 4–5.

a millenniumi ünnepek évében, 1896-ban készült el,⁸⁵ a Nemzeti Múzeum mintájára. Örül annak, hogy Szeged így pártolja a magyar képzőművészetet, közben pedig Szabadka közművelődési viszonyai jutnak eszébe, s eltöpreng: „Ugyan adnának-e pénzt a bratyák egy ilyen palotára, amelyik alapja lenne a mi városunk kultúrájának? És volna ám pénzünk hozzá!! Hát miért nem építjük már fel, t. obtyina!??”⁸⁶ Végül aztán, ha múzeum nem is, de új városháza épült Schmausz Endre főispáni és dr. Bíró Károly polgármesteri szolgálatának idején, 1908 és 1912 között, Jakab Dezső és Komor Marcell szecessziós stílusú terve alapján. Átadása indítéka lehetett a Nemzeti Szalon újabb vendégszereplésének.

IRODALOM

- ÁGOSTON PRIBILLA Valéria–HÓZSA Éva–NINKOV K. Olga szerk. 2009. „*Csak nézni kell ezeket a rajzokat...*” Csáth Géza földesi naplójairainak és rajzfűzetének atlasza. Városi Könyvtár, Szabadka
- BERNÁTH Mária 1981. *Müncheni realizmus – műcsarnoki művészet*. In: Magyar Művészet 1890–1919. Akadémiai Kiadó, Budapest, 226–227.
- Ifj. BRENNER József 2005. *Napló (1903–1904)*, Életjel Könyvek 118, Szabadka
- CSÁTH Géza 1904. *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület kiállítása*. Bácskai Hírlap, április 13., 8. évf., 85. szám, Szabadka, 4–5.
- CSÁTH Géza 1975. *Írások az élet jó és rossz dolgairól* – kritikák, cikkek, karcolatok. Életjel, Szabadka
- DÉR Zoltán 1977. *Csáth Géza – Bibliográfia*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Forum Könyvkiadó, Újvidék
- DÉRY Béla–BÁNYÁSZ László–MARGITAY Ernő szerk. 1912. *A Nemzeti Szalon Almanachja*. Budapest
- GAJDOS Tibor 1995. *Szabadka képzőművészete*. Történeti áttekintés a kezdetektől 1973-ig. Életjel, Szabadka
- GELLÉR Katalin 2003. *Mester, hol lakol? Nagy Sándor művészete*. Balassi Kiadó, Budapest
- IVÁNYI István 1886. *Szabadka szabad királyi város története*. I. rész. Bittermann József Könyvnyomdája, Szabadka
- IVÁNYI István 1892. *Szabadka szabad királyi város története*. II. rész. Bittermann József Könyvnyomdája, Szabadka
- JURECSKÓ László 1996. *Boromisza Tibor Nagybányai korszaka (1904–1914)*. MissionArt Galéria, Miskolc
- KÁICH Katalin 1979. *Szabad liceumok Bácskában és Bánátban*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék
- KÁICH Katalin 1980. *Bács–Bodrog vármegye Történelmi Társulata (1883–1918)*. Forum Könyvkiadó–A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék

⁸⁵ Lengyel András, 2007, 5. A Tisza partján levő épületben ma a Móra Ferenc Múzeum van elhelyezve.

⁸⁶ Szajbély Mihály, 1989, 34.

- KÁRPÁTI Andrea 1993. *Elvek, eszmények, paradigmák a magyar rajztanításban a kezdetektől a hetvenes évekig*. In: Magyar Pedagógia, 93. évf. 1–2. szám, Budapest, 19–35.
- KENYERES KOVÁCS Márta 1977. *A zeneszerző*. In: Üzenet, VII. évf., 2–3. szám, Szabadka, 149–156.
- KOLOZSI Tibor 1973. *Szabadkai sajtó (1848–1919)*. Életjel, Szabadka
- KOLTA Magdolna 1997. *Képmutogatók Pest-Budán*. In: Budapesti Negyed 1–2., 5–31., Budapest Képmutogatók. A fotográfiai látás kultúrtörténete. http://www.fotoklikk.hu/fm/kepmutogatok/vi_k.html
- KOÓS Judith 1981. *Nemzeti Szalon*. In: Magyar Művészet 1890–1919. Akadémiai Kiadó, Budapest, 129–130.
- LÁZÁR Béla 1904. *A Nemzeti Szalon története*. In: Művészet, III. évfolyam, 2. szám, Budapest, 80–85., <http://www.mke.hu/lyka/03/3-2-2-szalon.htm>
- LENGYEL András 2007. *Múzeum a Tisza partján*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged
- LUKÁCSY István 1903. *Nemzeti Szalon Szabadkán*. In: Bácskai Hírlap, március 18., Szabadka 2.
- MAGYAR László 1985. *Három kincsestár*. Adalékok a szabadkai levéltár, könyvtár és múzeum történetéhez. Életjel miniatűrök 40., Életjel, Szabadka
- MAGYAR László 2001. *Tovattűnő évszázadok*. Egy levéltáros írásaiból. Életjel, Szabadka
- MARTINOVIĆ CVIJIN, Kaća 2002. *Komor és Jakab szabadkai opusa – Subotički opus Komora i Jakaba. Raichle J. Ferenc szabadkai alkotásai – Subotički opus Ferenc J. Rajhla*. In: A szecesszió Szabadkán – Secesija u Subotici. Szer.: Boško Krstić. Književna zajednica Subotica – Íróközösség Szabadka / Kijarat Kiadó, Budapest, 24–103.
- NINKOV K. Olga 2002. *Akár egy szép nő... Az új művészet megjelenése Szabadkán – Secesija, kao lepa žena... Pojava nove umetnosti u Subotici*. In: A szecesszió Szabadkán – Secesija u Subotici. Szerkesztő: Boško Krstić. Književna zajednica Subotica – Íróközösség Szabadka / Kijarat Kiadó, Budapest, 10–23.
- NINKOV K. Olga 2009. *Kacziány Ödön 1876/77-ben*. In: Helyismereti Almanach, Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Körének évkönyve, Zenta, 83–88.
- NINKOV K. Olga 2009a *Farkasok és angyalok*. Életjel, Szabadka
- PEKÁR Tibor 2009. *A Szabadkai Dalegyesület története*. Életjel, Szabadka
- SÜTŐ Csaba–SZÜCS György–SIMON Endre szerk. 2007. *Maros Megyei Múzeum – Bernády-gyűjtemény*. Arcus Hungaricus Kft. Szentendre
- SZABADI Judit 1979. *A magyar szecesszió művészete*. Corvina, Budapest
- SZAJBÉLY Mihály 1989. *Csáth Géza*. Gondolat Kiadó, Budapest
- SZANA Tamás 1889. *Magyar művészek*. Műtörténelmi vázlatok képekkel. Hornyánszky V. Akadémiai Könyvkereskedése, Budapest
- TÍMÁR Árpád 2002. *A Nemzeti Szalon alapítása*. Cikkek, híradások a korabeli sajtóban. In: Ars Hungarica, 30. évf., 2. sz., Budapest, 411–428.

The First Exhibition of the Nemzeti Szalon in Szabadka and Csáth

The first exhibition of the Nemzeti Szalon (National Salon) in Szabadka (Subotica) took place in two halls of the Pest Szálló hotel between 25th March – 6th April 1903. At the greatest fine arts exhibition in the town so far, Ede Telcs and Antal Szirmai were among the authors of the exhibited 250 works of art; this was the first time they had their works displayed in the place where they had spent their childhood. Marcell Komor and Dezső Jakab – the designers of important buildings in the Secessionist core of Szabadka

and Palics – presented their architectural plans. Endre Schmausz, the High-Sheriff and István Lukácsy, a priest teacher of religion and enthusiastic supporter of art emerge among the organizers of the exhibition, indicating who the persons were and how they helped to advance the fine arts in the town. The exhibition of the Nemzeti Szalon had a beneficial influence on Szabadka's relationship to the fine arts, which was lagging behind theatrical and musical events, and it also promoted the case of the museum. The sales exhibition was accompanied by a media campaign, but the notes in Géza Csáth's diary from his youth give us an insight from a different viewpoint on the exhibition and the age when the town was achieving a middle-class status where the fine arts were gaining ground, to which Csáth, i.e. József Brenner, Jr. also contributed with his articles.

Keywords: Nemzeti Szalon (National Salon), fine arts in Szabadka, museum, Pest Szálló, Dezső Brenner, Jr. – Géza Csáth, Ede Telcs, Antal Szirmai, Ödön Kaciány, Endre Schmausz High Sheriff

A tanulmányban közölt felvételek Hevér Miklós munkái.